

Жељка Јанковић
zeljka.jankovic@fil.bg.ac.rs
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Per aspera ad astra¹

Научнице у друштву: радови са конференције одржане од 11. до 13. фебруара 2020. у Српској академији наука и уметности у Београду / ur. Lada Stevanović, Mladena Prelić, Miroslava Lukić Krstanović. – Београд: Етнографски институт САНУ, 2020. – 456 стр. – ISBN 978-86-7587-106-4.

Зборник *Научнице у друштву* плод је научне конференције одржане од 11. до 13. фебруара 2020. године у Српској академији наука и уметности у Београду, у оквиру пројекта *Положај научница у друштву и на тржишту рада у Србији* Етнографског института САНУ. Поред предговора из пера уредница Ладе Стевановић, Младене Прелић и Мирославе Лукић Крстановић, која је написала и завршни осврт, зборник обухвата тридесет седам радова, распоређених у пет тематских целина.

Прву целину, насловљену „Научнице у/о друштву“, отвара рад Драгане Поповић „Борба за освојено: истраживачице у природним наукама“. Ауторка тумачи статистичке податке који показују неколико тенденција у савременом контексту: 1. недовољну заступљеност жена у техничким наукама; 2. низак проценат жена у академијама наука и међу лауреатима престижних награда; 3. доминацију мушкараца на руководећим позицијама на универзитетима; 4. промену положаја науке у свету који освајају информационе и менаџерске професије, те жене које остају на факултетима покушавају да у све суровијим условима ускладе лични и породични живот. Последње две ставке на локалном плану потврђује и анализа коју у раду „Родна равноправност у науци – једнаке могућности и посебне мере“ спроводи Маријана Пајванчић. Тумачећи Устав Србије, Законе о забрани дискриминације, о равноправности полова и о науци и истраживањима, као и друге стратешке документе и акционе планове јавне политике из периода 2016–2020, ауторка уочава да стратегија и легислатива нису уједначене. О (дис)континуитету превазилажења граница између теорије и праксе кроз борбу за женска питања пише Јелена Петровић, стављајући у фокус послератне дискурсе и ставове према феминистичком деловању у међуратној Југославији као пример образаца „искључивања,

негирања и потискивања жена из јавних сфера“ (стр. 41) кроз утапање у Партију, инсистирање на класној борби под претпоставком већ остварене родне равноправности и занемаривање жена које су дале значајан допринос антифашистичкој борби. Репродуковање патријархалних образаца предмет је рада Сање Лазаревић Радак. Анализирајући новинске чланке, телевизијске емисије и интернет странице од 2013. наовамо, ауторка потцртава како заступљеност научница у медијима и начине на које су представљене диктирају употреба патриотског дискурса, естетски критеријуми и усклађеност с традиционалним родним улогама супруге и мајке. На проблем дисконтинуитета историје феминистичког деловања надовезује се проблем дисконтинуитета историје производње феминистичког знања – само једна од опасности генерисаних неолибералним тржиштем, на коме се мреже женске сарадње и цитатности суочавају с мноштвом изазова: егзил и миграције, прекаријат, генерацијски рад, али и ејдизам, подвлачи Татјана Росић Илић: наиме, у свету хиперкомпетитивности, млађе генерације научница неретко „афирмишу само одређене теоријске и феминистичке дискурсе“ (стр. 62), чиме се на тихи заборав осуђује знање већ произведено заслугом њихових претходница. Подсећајући управо на пионирке у преношењу феминистичког знања на Универзитету у Београду, Даша Духачек и Милица Миражић постављају питање у којој мери доношење Плана за постизање родне равноправности у оквиру пројекта TARGET (*Taking a Reflexive Approach to Gender Equality for Institutional Transformation*) означава помак у борби за већу заступљеност женских студија, односно студија рода у нас, и у ту сврху, као почетни корак у истраживању, наводе анализу садржаја програма на пет факултета у школској 2018/2019. години. Јелена Ћериман и Ирена Фикет представљају резултате испитивања спроведеног међу истраживачицама на Универзитету у Београду 2017. године, а у вези с поделом кућних послова, али и хијерархијском расподелом универзитетских послова. Ауторке испитују и постоје ли унутар породица анкетираних истраживачица реакције окренуте ка дестабилизацији патријархално устројене породице. Да ли род умањује каријерне потенцијале жена у академској професији?, питање је које поставља и Исидора Јарић. Истакавши системску инхибицију – савладавање отпора унутар академског окружења, али и читавог друштва које прописује друштвено пожељне моделе бивања женом – као суштинско обележје егзистенције научница у Србији, ауторка спроводи анализу структуре студената и запослених у сектору високог образовања у последњих десет година из родне перспективе.

У оквиру тематске целине „Научне дисциплине и родна равноправност“ представљени су значајни, често иновативни доприноси жена, препреке с којима се суочавају и стратегије које осмишљавају ради веће видљивости и побољшања услова рада у области поезије, науке о књижевности, астрофизике, математике, јуриспруденције, антропологије, етнологије. Дубравка Ђурић кроз рад Ажинове школе поезије, која се „артикулисала у контексту пружања симболичког отпора процесима радикализације национализама“ (стр. 114), илуструје како је експликација поетике, тј. ауторефлексивност крајем деведесетих година прошлог века продрла на домаћу песничку сцену, претежно урођену у то време у историјске и религиозне теме и слепо за урбане и/или неоавангардне песничке праксе. Пољем књижевности и науке о књижевности бави се и Владислава Гордић Петковић. Упоредјујући „виђење мушко“ и „виђење женско“ на примерима *Историје српске књижевне критике* Предрага Палавестре и огледа „Женски књижевни канон“ Дубравке Угрешић, ауторка понавља важна питања о томе постоји ли уопште женски књижевни канон, на којим критеријумима је успостављен и шта скрива и открива камуфлирање суштинског питања „женског идентитета“, како би закључила да у савременом потрошачком друштву вреба опасност од „тривијализације женскости“ више него у генерацији пионирки гинокритике. Текстови Ладе Стевановић, Магдалене Штандаре (Magdalena Sztandara) и Александре Павићевић представљају прилоге историји антропологије и етнологије на Балкану и шире. Лада Стевановић подсећа на део пионирског рада Светлане Слапшак, дефинише утицаје које је француска школа антропологије античких светова извршила на њу и иновације које је она унела у овај приступ. Магдалена Штандара на основу рада на терену с непослушним уметницама и активисткињама разматра могућности, али и замке такозване *борбене етнографије* према Џефрију Џурису (Jeffrey Juris). Александра Павићевић примећује како теме из сфере приватности, али и проучавање смрти и погребних обичаја, за које се традиционално везују жене, у антрополошким истраживањима готово по правилу „припадају“ женама. Међутим, ауторка уочава и како се од осамдесетих година прошлог века парадигма постепено помера у правцу укидања подела на „мушке“ и на „женске“ теме. Олга Атанацковић у свом тексту о доприносу жена развоју астрофизике и њеној популаризацији у свету од краја 19. века наовамо, поред осврта на значајне научнице са Харварда, детаљније представља рад три пионирке у овој области на Универзитету у Београду: Мирјане Вукићевић-Карабин, Јелене Милоградов-Турин и Јелисавете Арсенијевић, које су оставиле значајан научни и педагошки траг. Сенка Гавранов, Александра Изгарјан и Слободанка Марков кроз

анкету спроведену међу математичаркама из различитих крајева света истражују утицај различитих фактора на успех жена у математичким наукама. Ауторке идентификују недовољну заступљеност жена у математици и, уз недостатак системске подршке, као значајан проблем наводе перпетуирање родних стереотипа о „прикладним“ занимањима за дечаке и девојчице. Рад Зорице Мршевић „Стратегије актерки феминистичке јуриспруденције“ показује како је услед повећања броја професорки и истраживачица из области права од средине 20. века дошло до увезивања правне теорије и феминистичког активизма у циљу критичког промишљања правног положаја жена и стратегија за његово побољшање: од критичког преиспитивања наизглед неутралне јуриспруденције, изласка из „кавеза“ правног система који не препознаје родно засновано насиље и дискриминацију, стратегије „провокације“ овешталих патријархалних норми и отварања спорних питања, до рада на проширењу правних појмовника и факултетских курикулума. Поглавље закључује рад Свенке Савић о историјату рада и развоја Центра за родне студије Универзитета у Новом Саду, оствареним успесима и утицајима, али и изазовима са којима се суочавао од оснивања 2003. године до данас. Ауторка се нарочито фокусира на докторске студије: представља постигнућа студенткиња и студената током студија, анализира резултате анкете о њиховом даљем научном развоју и/или активизму, подвлачи тешкоће и пропусте како би изнела предлоге за промену постојећег стања.

У трећем одељку, три рада на енглеском језику омогућују да се повуку регионалне и глобалне паралеле у вези с препрекама на које наилазе научнице и студије рода, видљивошћу научног доприноса жена и родном равноправношћу у истраживачким и универзитетским круговима. Текст Ане Лулеве представља ситуацију у којој се последњих година налазе студије рода и жене запослене у високом образовању у Бугарској, у контексту јачања антифеминистичких дискурса и неотрадиционалистичких покрета, чије се последице огледају не само у оживљавању/укорењивању родних стереотипа и сексизма већ и патријархално устројених хијерархија на тржишту рада, укључујући и високо образовање. Мирјана Прошић-Дворнић истиче доприносе шест америчких антрополошкиња и/или активисткиња које су током двадесетог века истраживале категорију рода или представљале модел еманципованих жена. Њиховом заслугом, подсећа ауторка, род је почео да се сагледава као друштвени конструкт, а не као биолошка детерминанта. Истицале су и како многи антрополози због родног „слепила“ нису у своја истраживања уврстили женске културе и многе примитивне заједнице које би раскринкале тобож природне и универзалне датости на којима почива широко распрострањена подређеност жена. Владана Вукојевић анализира положај

научница у Шведској кроз рад у којем најпре сумира развој друштва и значајне тренутке у вези са равноправношћу полова. Иако се Шведска убраја међу државе са највишим степеном напретка у погледу постизања родне равноправности, неједнакости и даље постоје, те ауторка пружа примере стратегија помоћу којих се оне настоје превазићи.

Четврта тематска целина – „Феминистичко знање и образовање кроз историју“ – трасира образовни пут и професионални ангажман жена од међуратног периода до данас, сумира резултате увођења феминистичког знања и методологије у учионице и научно-истраживачке институције и разматра потенцијале за будућност. Јелена Батинић бави се програмима трансформације друштва, који укључују и женско питање, у послератној Југославији (1945–1953), нарочиту пажњу посвећујући културно-просветним активностима Антифашистичког фронта жена, али и контексту његовог (само)укидања. Рад Сање Петровић Тодосијевић хронолошки се надовезује на претходни текст, а акценат ставља на положај учитељица и њихову улогу у успостављању нове политике образовања и васпитања у периоду 1953–1958, тумачећи на који начин је њихово присуство и ангажовање оснаживало девојчице и мајке, али и како су поднеле највећи терет модернизације претежно сељачког друштва. Адриана Захаријевић анализира како су се на простору Југославије осамдесетих година 20. века преламали, тачније, сукобљавали феминистички дискурси са Запада и локалне социјалистичке еманципаторске политике. Ауторка хипотезу по којој је за југословенски феминизам управо искуство самоуправног социјализма било пресудан фактор поткрепљује, између осталог, поређењем тема и закључака Бледске конференције „Жене и развој“ из 1977. са чувеном конференцијом „Друг-ца жена, Женско питање – нови приступ?“ организованом наредне године. Станислава Бараћ представља развој и узлет феминистичких студија периодике у Институту за књижевност и уметност у Београду, од прегалачког рада Слободанке Пековић седамдесетих година 20. века, преко истраживања у Центру за женске студије и око часописа *ПроФемина*, до резултата удружених активности истраживачица на Институту и на Филолошком факултету Универзитета у Београду, захваљујући којима се предефинише, између осталог, доминантно виђење историје српске књижевности. Јелена Милинковић надовезује се на ову тему радом о савременом проучавању феминистичких часописа на примеру *Женског покрета*, најдугочечијег југословенског феминистичког часописа (1920–1938), у којем представља и задатке мултидисциплинарног пројекта *Женски покрет 2020*. Жарка Свирчев у свом тексту овај часопис посматра као „центар међуратне феминистичке контрајавности“ (стр. 301), у којем су се кроз жанр женског портрета промовисали

успеси научница у свету и земљи, али и истицале тешкоће с којима су се суочавале у академском свету, побијале стереотипне представе о њима, установљавао теоријски апарат и рађале алтернативне стратегије ширења феминистичког знања. Управо се начинима преношења феминистичког знања и педагогије у учионици, те увођењем женске и феминистичке периодике у наставу књижевности бави рад Ане Коларић. Ауторка представља силабусе неколико својих предмета на основним и постдипломским студијама на Филолошком факултету Универзитета у Београду како би потцртала да су ангажовано преиспитивање такозваног легитимног знања из историје друштва и историје књижевности и легализација феминистичког знања на универзитету неопходна карика у промишљању и остваривању промена на нижим образовним ступњевима. И Катарина Лончаревић рад посвећује феминистичком знању у високошколском образовању и научној периодици, анализирајући изазове институционализације студија рода у Европи и Америци, те на универзитетима у земљи и региону, њихов статус на факултетима Универзитета у Београду, као и значај часописа *Генеро* за производњу, прикупљање и ширење феминистичког знања и умрежавање научница.

У поглављу „Бити научница: интерпретације“ обједињено је десет радова који представљају друштвено-историјске оквире живота и рада знаменитих жена у различитим научним пољима, њихов научни и општедруштвени допринос и разлоге њиховог занемаривања или потискивања из историјског наслеђа. Полазећи од податка да је 1974. године Српска књижевна задруга објавила превод *Теорије о лепом у антици* Ернеста Грасија (Ernesto Grassi) уместо да прештампа научно неупоредиво вреднију *Античку естетику и науку о књижевности* Анице Савић Ребац из 1955. године, Светлана Слапшак дискутује о средини у којој је намерно потискивано у заборав њено капитално дело. Ивана Башић саставља портрет Ксеније Атанасијевић кроз својеврсни мозаик „портрета“ значајних књижевница, филозофкиња, али и светица које је прва жена доктор наука у Краљевини СХС изабрала да ослика у својим текстовима као примере одолевања наметнутим женским улогама и узлета креативности. Ивана Пантелић и Драгомир Бонцић представљају научни и педагошки рад, али и друштвени ангажман Смиљке Костић-Јоксић, и анализирају идеолошки контекст уклањања са Универзитета прве лекарке изабране у звање асистента на Медицинском факултету у Београду, одликоване француским орденом Легије части за резултате у сузбијању туберкулозе код деце. Маргарета Башарагин и Драга Гајић оживљавају причу о деловању и страдању лекарке, антифашисткиње и активисткиње женског покрета др Маргите Херцл. Професионални ангажман и тешка судбина бактериолошкиње и фармаколошкиње (али

и фолклористкиње, преводитељке и публицисткиње) Ане Цимер Грес, која је учествовала и у пионирским испитивањима антиоксидативног деловања флавоноида, предмет су истраживања Гордане Стојаковић. Сања Којић Младенов пише о иновативном приступу и интердисциплинарном научном и креативном путу Марице Радојчић, мултимедијалне визуелне уметнице, научнице и професорке Математичког факултета Универзитета у Београду, оснивачице Математичке уметничке радионице на матичном факултету и учеснице у оснивању првог програма за дигиталну уметност при Универзитету уметности у Београду. Ервина Дабижиновић настоји да ширем региону представи рад и научно наслеђе Милеве Филиповић, докторке политичких наука и зачетнице родног дискурса у Црној Гори, преводитељке значајних дела француске феминистичке литературе, нарочито из области социологије. Лариса Орлов Вилимоновић тежи да отргне од заборава неправедно запостављену а у светским круговима цењену византолошкињу Нинославу Радошевић осврћући се не само на њен животни пут и научне резултате у области византијске реторике и књижевности већ и на утиске многих студената о њеном преданом педагошком раду. Селена Ракочевић и Младена Прелић истичу залагање сестара Љубице и Данице С. Јанковић за успостављање етнокорологије као научне дисциплине у Србији и утицај који и данас у овој дисциплини има њихов систем нотације, као и огромна сума знања о традиционалним плесовима која су по земљи и региону прикупљале током три деценије. Најзад, указујући на заслуге етнологкиње Мирославе Малешевић, која је међу првима код нас увела родну димензију у етнологска и антрополошка истраживања, Соња Радивојевић истовремено реконструише и пут којим се крећу проучавања жена и рода у овој области од осамдесетих година до данас.

Завршни осврт – рад Мирославе Лукић Крстановић „Бити жена у науци – научница: проблеми и перспективе. О пројекту Етнографског института САНУ под покровитељством Унеска“ – сумира централна питања и осе око којих се одвијао пројекат *Положај научница у друштву и на тржишту рада у Србији*. Ауторка статистичким подацима подупире закључке штампаних радова о и даље присутном родном јазу у научном свету, што у иностранству, што у Србији, где око 51% научног кадра чине жене. Њихов критички глас значајан је за корените друштвене промене, њихов теоријски допринос проширује епистемолошка поља многих дисциплина, али је њихова свакодневица обележена сталном борбом за очување освојеног и доказивање сопственог присуства у друштву. Око три кључна стуба пројекта: научног семинара за докторанткиње и докторанте „Научнице за научнице – методологије феминистичких

истраживања“, темата „Наука и род: синхроне и дијахроне перспективе“ и конференције „Научнице у друштву“, праћене документарним филмом и изложбом, окупиле су се, по речима Свенке Савић, „бар четири генерације научница, које су се међусобно упознавале, препознавале, истраживале, оцењивале“ (стр. 448). После синтезе покренутих питања, Мирослава Лукић Крстановић текст закључује навођењем могућности и иницијатива за превазилажење уочених проблема.

Обим зборника и широк дијапазон обухваћених тема сведоче о активној мрежи научница у земљи и региону, а и шире, а изнети закључци упозоравају да се богато феминистичко наслеђе не сме предати забраву, као и да се на многим пољима за адекватнији положај феминистичког знања и родну равноправност треба и даље борити.

---

¹ Овај текст је настао у оквиру *Књиженства*.

Željka Janković
zeljka.jankovic@fil.bg.ac.rs
University of Belgrade
Faculty of Philology

Per aspera ad astra